

“ОЮУН УХААН” ХЭМЭЭХ ОЙЛГОЛТЫН ТУХАЙ ФИЛОСОФИЙН ЗАРИМ ТАЙЛБАРЛАЛ

Г.Лодой (Ph.D)

МУИС-ийн ШУС-ийн Хүмүүнлэгийн ухааны салбар

Философи, шашин судлалын тэнхим

П.Владимир (Ph.D)

Европ судлалын тэнхим

Түлхүүр үгс: оюун ухаан, оюун сэтгэхүй, хийсвэр, тодорхой, формаль ба диалектик сэтгэхүй, философи ба байгалийн шинжлэх ухааны ялгаа, ойлголт, оюун ухааны загвар-ойлголт

Сэтгэхүйн үйл явцыг хоёр шатлалд ангилах асуудал эртний Грекийн философиос эхлэлтэй юм. Сэтгэлгээний доод шатыг “оюун сэтгэхүй”, дээд шатыг “оюун ухаан” гэж ялган үзэж оюун сэтгэхүйгээр харьцангуй, төгсөглөг ахуйг танин мэдэх боломжтой, харин “оюун ухаан”-аар туйлын, хязгааргүй, бурханлаг оршихуйг ухаарч болно гэсэн үзэл санаа зонхилж байв. Оюун сэтгэхүй юмсыг саланги тусгаар байдлаар шинжлэн судалж тодорхойлдог бөгөөд ихэвчлэн үзэгдлийн ертөнцөд холбогдох мэдлэгийг бүтээдэг, оюун ухаанаар үзэгдлийн чанад орших мөн чанарын ертөнцийг танин мэднэ гэсэн баримтлал И.Кантын үеийг хүртэл уламжлагдаж иржээ. Энэ асуудлыг тусгайлан авч үзэж нарийвчлан шинжилсэн хүн бол И.Кант юм.

Кант танин мэдэхүйн чадварыг “мэдрэхүй”, “оюун сэтгэхүй”, “оюун ухаан” гэж гурав ангилаад тус бүрдээ өөрийн гэсэн үүрэгтэй болохыг шинжлэхийг зорьсон байдаг. Байгалийг шинжлэх ухаан, математикийн мэдлэг хэрхэн боломжтой вэ? гэдэг асуудал оюун сэтгэхүйн чадвартай холбоотой, философи буюу “метафизикийн онолын” асуудлуудыг оюун ухаанаар шүүн шинжлэх боломжтой гэж тэр бээр үзжээ. “Цэвэр оюун сэтгэхүйн хүрээ хязгаар, боломжийг шүүн шинжлэх нь трансценденталь логикийн зорилго юм”¹.

Оюун сэтгэхүйн үйл ажиллагаа нь априори категориудтай холбоотой бөгөөд тэдгээр нь “мэдлэг бус, зөвхөн сэтгэхүйн хэлбэрүүд болдог”². Мэдлэгийг бүтээхэд мэдрэхүй, оюун сэтгэхүй хамт оролцох ёстой бөгөөд “мэдрэхүй байхгүй бол ямар ч юм бидэнд мэдэгдэхгүй, оюун сэтгэхүй үгүй бол юуг ч бид сэтгэхгүй билээ. Төсөөлөлгүй сэтгэлгээ хоосон, ойлголтгүй төсөөлөл харалган”³ байдаг. Танин мэдэхүйн үйл явц бол мэдрэхүйн төсөөлөлүүдийг оюун сэтгэхүйн априори бүдүүвчээр эмхлэн цэгцлэхэд оршино. Кантын үзлээр, төсөөлөлөөс бодролд шилжихэд оюун сэтгэхүйн априори категориуд зайлшгүй шаардлагатай ажээ.

Мэдрэхүйн төсөөлөлүүдийг объектив утга холбогдолтой болгож, тэдгээрийн харилцаа холбоог тодорхойлоход оюун сэтгэхүйн априори категориуд нэгтгэн дүгнэх арга хэрэгсэл болдог үүрэгтэй. Сэтгэхүйн априори хэлбэрүүд нь төрөлх шинжтэй эсэх тухай асуудлыг Кант тусгайлан шинжлээгүй бөгөөд мэдрэхүйн мэдлэгийг оюун сэтгэхүйн априори бүдүүвчинд оруулснаар шинжлэх ухааны мэдлэг үүсдэг болохыг онцолж үзсэн байдаг.

Эмпирик төсөөлүүдийг сэтгэхүйн априори бүдүүвчинд оруулсан мэдлэг төгс бус бөгөөд мэдрэхүйн хязгаараас гардаггүй тул оюун ухаан мэдрэхүйн чанад орших зүйлсийг танин мэдэх эрмэлзэлтэй байдаг. Оюун сэтгэхүйн үйл ажиллагааг нөхөн гүйцээж төгс болгохыг оюун ухаан эрмэлздэг гэж Кант үзжээ. Кант “оюун ухаан” гэдэг ойлголтыг хоёр утгаар хэрэглэсэн байдаг. Өргөн утгаараа, “оюун ухаан” гэдэг ойлголт танин мэдэхүйн чадвар гэсэн утгыг илэрхийлнэ. Явцуу утгаараа, сэтгэхүйн дээд шат, төгс синтез хийх сэтгэхүйн чадвар гэсэн утга агуулгатай. Энэ онцлогийг харгалзан “оюун сэтгэхүй”/verstant/, “оюун ухаан” /vernunft/ гэж ангилсан байдаг.

¹ И.Кант. Сочинения. т.3. с.232

² там же. т.3. с.296

³ там же. т.3. с. 155

Кантын үзлээр “оюун сэтгэхүй нь мэдрэхүйн үзэгдлүүдийг сэтгэлгээний дүрэм журамд оруулж нэгтгэдэг бол оюун ухаан бол сэтгэхүйн дүрмүүдийг зарчмуудаар нэгтгэх чадвар”⁴ учир метаололын үүрэгтэй ажээ. Шинжлэх ухааны мэдлэгийн хүрээний чанад орших зүйлсийг танин мэдэхийг эрмэлзэхдээ оюун ухаан тэдгээрийг загвар-ойлголтонд оруулахыг хичээдэг. Чанагуух зүйлсийг ерөнхийлөн ухаарах загвар-ойлголтууд бол “орчлон ертөнцийн ахуй”, “сэтгэл санааны ахуй”, “бурхан тэнгэрийн ахуй” гэсэн ойлголтууд бөгөөд тэдгээр нь метафизикийн уламжлалт үндсэн асуудалууд юм. Эдгээр асуудлыг нэгэн утгатай талбарлах боломжгүй учир психологи, космологи, теологийн онолууд байх боломжгүй гэж Кант үзжээ. Энэ утгаараа метафизикийн уламжлалт үзэл баримтлалууд онолын үнэн утга холбогдолтой байж чадахгүй юм.

Оюун санааны хөгжлийн үе шатуудыг философийн судлагдахуун болгож шүүн шинжлэх зорилтыг Гегель дэвшүүлж, эл асуудлыг нэгэн зорилтот үзэл баримтлалын хүрээнд тал бүрээс нь цогц байдлаар судлан тайлбарласан байдаг. Гегелийн үзлээр, ухамсар хөгжлийнхөө явцад оногдохуунд баригдах ухамсар, би-гээ барих ухамсар, оюун ухаант ухамсар, үнэмнэлэхүй оюун санаа гэсэн үе шатуудыг дамждаг ажээ. Оногдохуунд баригдах ухамсрын хүрээнд мэдэрхүй, шинжлэх ухааны эмпирик үндэслэлүүд, тэдгээрийг ерөнхийлөн дүгнэсэн үр дүн хамаарагдана. Энэ хүрээний асуудлыг шүүн шинжлэх чадварыг оюун сэтгэхүйтэй холбон тайлбарладаг. Өөрөөр хэлбэл, оюун сэтгэхүй тодорхой юмс үзэгдлийн тухай мэдлэгийг бүтээдэг бол оюун ухаан ерөнхий философийн мэдлэгийг үүсгэх чадвар ажээ. Оюун сэтгэхүйн чадвар бодомжийн хүрээнд хязгаарлагдана, оюун ухааны чадамж загвар-ойлголтыг бүтээхэд оршино⁵. Энэ утгаараа оюун сэтгэхүй нь оюун ухаанд шилжих дамжилга шат болно.

Материалист үзэл баримтлал оногдохуунд баригдах учир хязгаарлагдмал, төгсгөлөг оюун сэтгэхүйн илрэл болно. Энэ утгаар нь материализмыг Гегель догматизм гэж нэрлэсэн байдаг. Оюун сэтгэхүй материаллаг, биет ертөнцийг танин мэдэхүйд чиглэсэн байдаг учир тодорхой мэт боповч хийсвэр байдаг ажээ. Оюун сэтгэхүй ерөнхийг барих чадамж хомс. Оюун ухаан бол ерөнхийлөхийг хичээдэг боловч, бүрэн төгс үнэнийг ухаарч чадахгүй. Гэхдээ юмсын мөн чанарын тухай загвар-ойлголтыг бүтээх боломж бий. Гегелийн энэ үзлийг хялбаршуулбал, материализм бол биет юмс, оногдохуунд баригдах төгс бус оюун сэтгэлгээ, идеализм бол төгс мэдлэгт тэмүүлдэг оюун ухааныг шинжлэх философийн ухаан гэсэн утга буй. Онтологийн болон гнеосеолгийн асуудлыг ялгахын чухлыг Гегель энд онцолсон байж болох юм.

Оюун сэтгэхүйг ердийн, нийтлэг ухамсрын хэлбэр гэж үзээд Гегель “метафизик матетериализм”, соён гэгээрүүлэх үзэл санаа, атеизм, байгалийн шинжлэх ухаан болон мэдлэгийн бусад салбарын бүтээлч бус дуураймал сэтгэлгээг оюун сэтгэхүйн үйл гэж үзсэн байдаг. Оюун сэтгэхүй хязгаарлагдмал, оногдохуйндаа баригдмал, дуураймал сэтгэхүйн дорд төвшин гэж үзжээ⁶. Гегелийн үзлээр, оюун сэтгэхүй бол диалектик бус учир “зөрчлийг үүсгэдэг, түүнээс нуугдахыг хичээдэг, бүрхэг, будлиантай”⁷ төгс бус сэтгэлгээ ажээ. Оюун ухаан бол хязгааргүй, төгсгөлгүйд тэмүүлдэг учир “⁸ төгс, үнэмлэхүй үнэнийг ухаарах” зорилго тавьдаг. Оюун сэтгэхүй зөвхөн ойр зуурын, ердийн танин мэдэхүйн хэрэгцээтэй холбоотой учир хүний субъектив үйл болох бөгөөд зөрчлийн талуудыг саланги тусгаар байдалд барьдаг. Оюун сэтгэхүйн хэлбэрийг судалдаг формаль логик оюун ухааныг хурцалж, ирлэдэг боловч, тодорхой мэдлэг бүтээдэггүй ажээ⁹./.. Формаль логикийг судлах нь шинжлэх ухааны эмпирик мэдлэг эзэмшихэд хэрэгтэй бөгөөд байгалийн шинжлэх ухаанд оюун сэтгэхүйн хэлбэр, зарчмууд зонхилж байдаг учир философиос ялгаатай гэж Гегель үзэж байв.

Философийн мэдлэг бол диалектик оюун ухааны үйл ажиллагааны үр дүн учир сэтгэхүйн агуулга, хэлбэрийг нэгдмэл цогц байдалд нь авч үздэг. Оюун ухааны үнэн бол “сэтгэхүйжсэн оюун ухаан буюу оюун ухаанжсан сэтгэхүйн бүтээгдэхүүн байдаг”¹⁰ Онолын, диалектик оюун

⁴ И.Кант соч., т.3. с.342.

⁵ Гегель.Г.В.Ф. Сочинения. Т. 4. с.37

⁶ см., там же т.1.с.242-308

⁷ там же. т. 1. с. 220

⁸ там же. т.1.с.66

⁹ там же. т.1.с.46

¹⁰ Гегель.Г.В.Ф. Наука логики. М., 1970.т.1.с.78

ухааны сэтгэлгээ нь оюун сэтгэхүйн хэлбэрүүдийг ашигладаг бөгөөд тэдгээр нь диалектик сэтгэлгээний зайлшгүй үе шат болдог байна. Саланги тусгаар тодорхойлолтуудыг томъёолох, тэдгээрийн харилцан холбоо, бие биеэ нөхөн гүйцээх шүтэлцлийг шинжлэх замаар синтез хийхэд диалектик сэтгэхүйн мөн чанар оршдог.

Формаль логикоос диалектик логикийн ялгаа нь оюун сэтгэхүйн хүрээнд тус бүрдээ үнэд тооцогдож байсан зүйлсийг тодорхой нэгдэлд нь цогцоор тодорхойлоход оршино. Аливаа үнэн ойлголт нь хэлбэрийн хувьд “а/ хийсвэр буюу оюун сэтгэхүйн, в /диалектик буюу үгүйсгэх оюун ухааны, г/ оюун санааны буюу нотлох-оюун ухааны гэсэн талуудтай байдаг”¹¹ гэжээ. Эдгээр талуудыг синтезлэж, хийсвэрээс тодорхой ойлголтонд хүрэх нь диалектик оюун ухааны зорилт байдаг. Энэ утгаараа оюун сэтгэхүйн мэдлэг хийсвэр, оюун ухааны ойлголт тодорхой байдаг ажээ.

Оюун сэтгэхүйг оюун ухаанаас ялгаж үзэхийн учир нь философийн болон тодорхой шинжлэх ухааны мэдлэгийн зааг ялгааг тодорхойлохтой холбоотой юм. Кантын үзлээр байгалийн шинжлэх ухааны мэдлэг бүтээхэд оюун сэтгэхүйн априори бүдүүвчүүд чухал үүрэгтэй бол философи буюу метафизик нь оюун ухаан өөрийгөө шүүн шинжлэх үйл ажиллагааны үр дүн хэлбэрээр байж болох ажээ. Түүний үзлээр, оюун ухаан трансцендент ертөнцийг танин мэдэх, тайлбарлахыг эрмэлзэхэдээ зөрчилд ордог ажээ. Гегелийн үзлээр, зөрчил бол оюун ухаанд зайлшгүй байх ёстой үе шат бөгөөд зөрчлөөр дамжин логик тодорхой мэдлэгт хүрэх нь оюун ухааны зорилго байдаг. Иймд оюун сэтгэхүйн тодорхойлолтууд нь оюун ухааны мэдлэгийн угтвар зайлшгүй шат бөгөөд тэдгээрийн өрөөсгөл, хязгаарлагдмал талуудыг харилцан холбоо, шүтэлцээнд оруулж, агуулгын хувьд илүү баялаг, хэлбэрийн хувьд тодорхой шинэ ойлголтонд хүрэхэд оюун ухааны зорилго оршино. Энэ утгаараа оюун ухаан бол танин мэдэхүйн дээд шат, үнэмлэхүй загвар-ойлголт бүтээх чадвар ажээ.

Оюун ухааны загвар-ойлголтонд зохистой бүхэн бодитой, бодитой бүхэн оюун ухааны загвар-ойлголтонд зохистой байх ёстой гэсэн зарчмыг Гегель баримталж байв. Энэ нь оюун ухааны бүдүүвчээр бүхнийг тайлбарлах боломжтой учир бодит байдал энэхүү бүдүүчийн биежсэн хэлбэр, хүнийссэн ахуй болно гэсэн байр суурийг Гегель баримталж байв. Гегелийн энэ баримтлалыг хожуу үеийн сэтгэгчид, ялангуяа марксийн төлөөлөгчид шүүмжилж, Гегелийн диалектик үнэ цэнэтэй боловч оюун санаа ба бодит байдлын харилцааг урвуугаар тайлбарласан нь алдаатай болохыг онцолж байв. Сэтгэхүй ахуйн адилсалын зарчмыг туйлчилсны улмаас Гегель бүхнийг оюун ухааны загварт оруулах гэсэн өрөөсгөл алхам хийсэн байж болох юм.

ABSTRACT

This article interprets some of the philosophical understandings of reasoning. More attention is given to the concepts of I. Kant and G.W.F.Hegel. In this connection, the article mentions some of the aspects and problems of the differences and interdependences of mind and reasoning, and their cognitive functionality. The differentiation of the mind and reasoning has its ancient history. This problem has been argued and discussed since the time of Plato and Aristotle. The then German classical philosophy representatives gave the problem of the mind special attention. In its broad concept, intelligence - as the ability of cognition covers all spheres of mental activity; while in its narrow concept- reason is the highest level of thinking. If the mind traces the abstract, final determination, then the mind creates specific, genuine notion, thereby learning the subject as a whole and in its specificity. If rational thinking as a whole prevails in natural sciences, then reasoning is most likely the ability to think philosophically, this is the opinion of the representatives of the German classical idealism.

¹¹ Гегель.Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. т.1.с. 201-202